

AZƏRBAYCANDA TƏLƏBƏ İDMANININ İNKİŞAFI

p.ü.f.d., dos. F.C. Hüseynov

Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyası
farhad.huseynov@sport.edu.az

Nəşr tarixi

Qəbul edilib: 12 yanvar 2022

Dərc olunub: 9 mart 2022

© 2022 ADBTİA Bütün hüquqlar qorunur

Annotasiya. Azərbaycanca tələbə idmanının inkişafı idmanın bir hissəsi sayılır, bu, tələbələr arasında səhiyyə, bədən tərbiyəsi və idman dəyərlərinin dəyərləndirilməsinə, onların iştirakına və bədən tərbiyəsi və idman fəaliyyətlərinə müxtəlif səviyyələrdə hazırlanmasına şərait yaradır. Beynəlxalq səviyyədə universitet idmanlarının inkişafı Beynəlxalq Universitet İdmanları Federasiyası (FISU) tərəfindən həyata keçirilir. Azərbaycanda AGTİC-ti idman tələbə hərəkatının təşkili üçün aparıcı və əhəmiyyətli rol oynayır. Tələbələrin bədən tərbiyəsi və idmana cəlb edilməsi, təhsil müəssisələrinin tələbə idmanlarının inkişafı və təbliği məqsədilə yaradılan tələbə idman klublarının fəaliyyətinin böyük əhəmiyyəti qeyd edildi. Tələbə idman klublarının modelləri müxtəlif təşkilati formalarda təqdim olunur və bu qurumların tələbə idmanının inkişafına verdiyi töhfəni qiymətləndirmək mümkündür. "Tələbə idmanı", "AGTİC" və respublika, şəhər, bölgə və xarici mənbələrdən (qəzetlər, jurnallar, xəbər agentlikləri, onlayn media, televiziya, radio, bloglar - Azərbaycanda tələbə idmanının inkişafı tələbə mühitində idman ideyalarının təbliğində iştirak edən dövlət, ictimai və təşəbbüskar təşkilati və idarəetmə strukturlarının səmərəli fəaliyyəti ilə təmin edilmişdir.

Açar sözlər: *tələbə idmanı, tələbə idman klubu, tələbə idman liqası, media təhlili.*

XXI əsrin əvvəlləri Azərbaycanda və bir sıra xarici ölkələrdə gənclər və tələbə idmanının inkişafı ilə bağlı yadda qalmışdır. İdman ilə məşğul olan gənclərin bədən tərbiyəsinin yeni formaların formalaşmasının daha perspektivli problemlərin aşkar olunması, inkişafın əsas istiqamətlərinin təhlili ilə bədən tərbiyəsi

və gənclərin tarixi inkişaf yolun araşdırılması vacibliyi yaranmışdır.

Müasir dövrdə tələbələrin və gənclərin bədən tərbiyəsi hərəkatının məzmununun, metodlarının və vasitələrin aşkarlanması ilə Universiadanın və tələbələrin idman hərəkatının mirası kütləvi bədən tərbiyəsi və tələbə idmanının inkişafı ilə sıx əlaqəlidir.

Tələbə Universiadalarının tarixi, Azərbaycanda və bir sıra xarici ölkələrdə idmanın inkişaf mərhələləri, bədən tərbiyəsinin inkişafı, əhalinin müxtəlif təbəqələrinin bədən tərbiyəsi və idman ilə bağlı münasibətlərlə əlaqəli suallar müasir zamanda aktualdır.

Dünya Universiadası planetin əsas idman gənclər forumudur. Bu günə qədər, Dünya Universiadasının keçirilməsi hüququ çox şərəfli hal hesab edilir, artıq uzun müddətli yalnız bir idman hadisəsi kimi hesab edilmir. Universiada, keçirən ölkənin inkişafı üçün böyük bir təkdir, uzunmüddətli müsbət sosial və iqtisadi dəyişikliklər gətirir, yeni həyat standartlarını müəyyənləşdirir, gənclər arasında bədən tərbiyəsi və idmanı təbliğ edir. Bütün bunlar ən zəngin maddi və qeyri-maddi irs uzun illər ölkədə qalır, buna görə ölkələr Universiada ev sahibliyi etmək üçün mübarizə aparırlar və belə bir hüquq əldə edildikdə milli əhəmiyyətli bir layihə elan edilir.

Universiada irsinin fiziki mədəniyyətin və idman hərəkatının inkişafına təsiri olan qanunların öyrənilməsi hazırda çox vacibdir, çünki bu sahədə nəsilərin davamlılığının aşkarlanmasına imkan verir və universitet idmanının inkişafında tendensiyaların daha dərinləşməsinə köməklik edir.

İnsan sağlamlığı - həyatı ərzində saxlanmalı və çoxalması lazım olan sermayə, ehtiyaclarının arasında əsas mövqe tutur [4]. Tam fiziki, mənəvi və sosial rifah dövlətin gənclərin bugünkü və gələcəkdə özünü reallaşdırması, təhsil və peşə əmək fəaliyyətini səmərəli şəkildə inkişaf etdirmə qabiliyyəti, yüksək so-

sial-siyasi və yaradıcılıq fəaliyyətinin keyfiyyəti üçün bir ön şərtidir [2]. Bu kapitalin qorunması və çarpılması gənclərin sağlam həyat tərzinə, bədən tərbiyəsi və səhiyyə təhsili sisteminə cəlb edilməsi, tələbə idman hərəkətinə daxil edilməsi yolu ilə həyata keçirilir.

Hazırda tələbə idmanının inkişafı 2013-2020 il üçün Azərbaycanda bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafının milli strategiyasına əsasən həyata keçirilir. Beləliklə, 5 yanvar 2013-ci il tarixli lahiyyəyə əsasən, tələbə idmanı tələbələrə bədən tərbiyəsi və peşə təhsil müəssisələrində və ali təhsil müəssisələrində idmana cəlb edilməsi, bədən tərbiyəsi və iştirakına hazırlıq və iştirakına hazırlıq məqsədilə idmanın bir hissəsi hesab edilir, rəsmi idman və idman tədbirləri də daxil olmaqla. Həm də tələbə idman liqasının "tələbə idmanını təbliğ etmək və bir və ya bir neçə idman növünü inkişaf etdirmək üçün yaradılmış qeyri-kommersiya təşkilatı", həmçinin "idman fəaliyyəti və tələbələrə idman tədbirlərinin təşkili və keçirilməsi". Bədən tərbiyəsi və idmana cəlb edilməsi, universitet idmanlarının təhsil təşkilatlarının inkişafı və təbliği məqsədilə yaradılan tələbə idman klublarının fəaliyyətinin tənzimlənməsi "Azərbaycanın Bədən tərbiyəsi və idmanı haqqında" qanununun lahiyyəsinə uyğun olaraq həyata keçirilir.

Azərbaycanda tələbə idmanının inkişafı bütün Azərbaycan ictimai təşkilatları-Azərbaycan Gənclik Tələbə İdman Cəmiyyəti (GTİC) və təhsil müəssislərinin Tələbə İdman Klubları, milli federasiyalar nümunə olaraq nəzərdən keçirilir.

Tələbə idmanı - gənclər mühitində inkişaf edən prioritet idmanın tədqiqinin xüsusi istiqamətidir. Universitet idmanının inkişafı məsələsi ölkənin gələcək inkişafında mühüm rol oynayır.

Tələbə idman hərəkətinin təşkili və məzmununun yaxşılaşdırılması problemləri bir sıra xarici mütəxəssislər tərəfindən nəzərdən keçirilib: N.N. Başayev, M.Ya. Vilenski, Q.N. Skitovich, R.N. Şarov və başqaları.

Universitet idmanının inkişafı yüksək ixtisaslı idmançıların hazırlanmasına, bədən tərbiyəsi və idman hərəkətinin bütövlüyünün qorunmasına köməklik edir. Bu problemə bir sıra alimlərin L.V. Aristova, V.İ. Joldak, V.V. Ku-

zin, S.Q. Seyranov, Yu.P. Miçuda, V.N. Platonov işləri həsr edilib.

Lakin, ümumi idman siyasəti çərçivəsində maliyyələşmə baxımından, xüsusilə də metodologiya və idarəetmə sahələrində tələbə idmanı hələ də nəzərdən kənar qalır. Əlavə olaraq qeyd etmək lazımdır ki, universitet idmanının inkişafı üçün aydın, müəyyən edilmiş perspektivlər görsənmir. Bununla yanaşı, idman miraslarının tələbə idmanının inkişafına təsiri məsələləri çox az öyrənilməkdə hələdə qalır.

Tələbə idmanının inkişafı ilə bağlı məsələlərin təhlili, tələbə idmanının inkişafı üçün Universiada irsinin əhəmiyyəti və tələbə idmanının inkişafında Universiada irsinin həyata keçirilməsinin mexanizmlərinin yetərinə inkişafı arasında ziddiyyət yaranıb.

Bu problemin vacibliyi, onun praktiki əhəmiyyətinin və kifayət qədər elmi inkişafın öyrənilməsinə istiqamətlənərək tədqiqatın mövzusunun müəyyən etmişdir: "Universiadanın idman mirasının tələbə idmanının inkişafına təsiri".

Ali təhsil müəssisələrinin əsas vəzifələrindən biri tələbələrə bədən tərbiyəsidir. Ali təhsildə, tələbələr arasında ümumi bədən tərbiyəsi və kütləvi idmanın idarə edilməsi, onların sağlamlıq vəziyyətinin müşahidələrinin təşkil edilməsi rektora əmanət edilir və onların xüsusi davranışları universitetin inzibati şöbələri və ictimai təşkilatları tərəfindən həyata keçirilir. Tələbələrə bədən tərbiyəsi üçün tədris prosesinin hazırlanmasına və keçirilməsinə birbaşa məsuliyyət universitetin bədən tərbiyəsi şöbəsinə verilir. Kütləvi səhiyyə, bədən tərbiyəsi və idman işi idman klubu tərəfindən şöbə və ictimai qurumlarla birgə həyata keçirilir.

Beynəlxalq səviyyədə universitet idmanlarının inkişafı Beynəlxalq Universitet İdmanları Federasiyası (FISU) tərəfindən həyata keçirilir. Milli miqyasda, indiki zamanda, intercollegiate idman müsabiqələrini təşkil etməkdə mühüm rol oynayır. O.V. Matitsin yüksək nailiyyətlər idmanında ehtiyatın formalaşması və gənclər mühitində idman mədəniyyətinin, sağlam həyat tərzinin dəyərlərinin təşviqi üçün tələbə idman klublarının fəaliyyətinin vacibliyini qeyd edir [7].

"Azərbaycan Gənclər Tələbə İdman Cəmiyyəti" ictimai birliyin və digər tələbələrin, Azərbaycanın ali və orta ixtisas təhsil müəssisələrinin, digər təhsil təşkilatlarının və qurumlarının və ümumi məqsəd və maraqlarına əsaslanan hüquqi şəxslər - ictimai birliklərin könüllü ictimai birliyidir.

Azərbaycan Gənclər Tələbə İdman Cəmiyyəti öz fəaliyyətini dövlət, ictimai və idman təşkilatları ilə, universitetlərin, orta ixtisas təhsil müəssisələrinin, idarələrin, şöbələrin və bədən tərbiyəsi vahidlərinin (təşkilatlarının) rəhbərlik orqanları, təhsil müəssisələrinin idman klubları, həmkarlar ittifaqları və vətəndaşların digər qurumları (assosiasiyaları) ilə sıx əməkdaşlıqda təşkil edir. Birliyin əsas vəzifələri, qanuni vəzifələrin həlli yoluyla həyata keçirilir.

2013-cü ilin yanvar ayında yaradılmış "Azərbaycan Gənclər Tələbə İdman Cəmiyyəti" ölkənin gənclər ictimai təşkilatının məqsədi aşağıdakılardır: vətəndaşların və ictimai birliklərin potensialının tam həyata keçirilməsi üçün yüksək mənəvi, fiziki və ruhən sağlam, harmonik inkişaf etmiş bir nəslin formalaşdırılması; sağlam həyat tərzinin təşviqi və kütləvi tələbə idmanının inkişafı və fəaliyyət göstərməsi üçün ali və orta ixtisas təhsili müəssisələrində təhsil alan gənclərin sosial həyatının ən vacib, universal və eyni dərəcədə əlverişli forması kimi optimal şəraitin yaradılması; bədən tərbiyəsi və idman sahəsində təşkilatın üzvləri və maraqlanan vətəndaşların qanuni mənafeləri və hüquqları ilə hərtərəfli və səmərəli müdafiə. AzGTİC-ti müxtəlif təşkilati formalarda idman klublarını birləşdirir. Tələbə idman klublarının müxtəlif təşkilati formalarda hazırlanmış və tətbiq olunan modelləri bu qurumların tələbə idmanının inkişafına verdiyi töhfəni qiymətləndirməyə imkan yaradır [5].

2015-ci ildə təhsil müəssisələrində tələbə idman klubları yaratmağa başladılar. Tədbir iştirakçıları üçün idman klubu, əsas iş sahələri və dövlət və ictimai gənclər və idman təşkilatları ilə qarşılıqlı münasibətlərin normativ-hüquqi bazasının yaradılması məsələsində təhsil seminarları və dəyirmi masa keçirildi. Tələbə və məktəb idman klublarını ictimai təşkilatlar kimi yaratmaq imkanları və perspektivlərini izah edildi.

Belə bir təşkilati-hüquqi forma yalnız fiziki mədəniyyət və idman sahəsində tələbə özünüidarəetmə sərhədlərinin genişləndirilməsinə imkan verir, həm də tələbələrin müxtəlif fəaliyyət sahələrində ümumi mədəni və peşəkar bacarıqların formalaşdırılması üçün bir yerə çevrilir. Təşkilat və idarəetmə bacarıqları, ictimai danışma və səmərəli ünsiyyət bacarığı, ictimai əhəmiyyət kəsb edən şəxsi keyfiyyətlər və komanda işləmək qabiliyyəti yaranır.

Azərbaycanın bütün ərazilərindən olan tələbə idmançı-çempionlar televiziya kanallarında çıxış edərək tələbə idmanı haqqında, dünya, Avropa, universiyadalar və nəticələr haqqında məlumat vermişdilər. Bu AGTİC-nin həyatında böyük hadisə idi. Uşaqlar üçün görkəmli idmançılar və televiziya yayımçıları ilə görüşlər, sərbəst gülüş, bədii gimnastika, atletika, sambo, basketbol, ağır atletika, kəmərləşmə güləşi yunan-roma, şahmat, boks, taekvondo, karate və cüdo üzrə yeni idmançıların cəlb edilməsinə səbəb olmuşdular. Bir neçə gün ərzində müxtəlif yerlərdə təlimlər və müzakirələr aparılıb, burada sağlam həyat tərzini məsələləri müzakirə olundu və gənc nəslin idmanla tanış oldu.

AGTİC idman könüllüləri hərəkətinin kütləvi bədən tərbiyəsi və idman tədbirlərinin təşkili və keçirilməsində fəal iştirak edirlər. I-III kurs təhsil müəssislərinin daxili yarışlarında tələbələrinin fiziki hazırlığını və səviyyələrini cəmiyyətinin baş məşqçiləri ilə birgə izləmişlər. Bu monitorinq milli tələbə komandalarının tərtibi üçün səmərəli haldır.

Azərbaycanda tələbə idmanının inkişafı məsələləri "tələbə idmanı", "AGTİC", kateqoriyasında hadisələrin xronoloji dinamikasının informasiya sahəsinə daxil edilməsinə nümunə olaraq nəzərdən keçirilir. Yanvar tarixindən etibarən federal, regional və xarici mənbələr (qəzetlər, jurnallar, xəbər agentlikləri, onlayn media, televiziya, radio, bloqlar) (mənbələr) media analizi aparılır (əsas maraq obyektləri ətrafında yaranan informasiya sahəsinin təhlili). Qeyd edək ki, Universiyada, dünya çempionatları illərində media monitorinqi və təhlil sisteminin məlumatlarına əsasən. "Tələbə idmanı" kateqoriyasındakı ən böyük qeydlər müşahidə olunur. Bu illərin informasiya məkanında təqdim olunan hadisələr keçirilən dünya,

Yay Universiadasında dünya tələbə idmanı müsabiqələrinin keçirilməsi ilə bağlıdır.

AGTİC idman növləri üzrə dünya çempionatları və Universiyada yarışlarında əldə etdikləri nəticələrin dinamikası haqqında media məlumat verdikdə müsbət bir tendensiya əldə edilir. Proqnozlaşdırıcı modellər Azərbaycan Gənclər İdman Tələbə Cəmiyyətinin informasiya məkanında daha yüksək yerləşdirmə dərəcəsini göstərir.

Nəticə. Azərbaycanda tələbə idmanının inkişafı tələbələr arasında idman ideyalarının təbliğində iştirak edən dövlət, ictimai və sahibkarlıq təşkilatı və idarəetmə strukturlarının səmərəli fəaliyyəti ilə təmin olunur. Təqdim olunan məlumatlar təkcə tələbə idman hərəkətinin vəziyyəti və problemlərini təhlil etməklə yanaşı, tələbə idmanının inkişafı sahəsində effektiv idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsi üçün lazım olan vəziyyətin inkişafına dair proqnozları da inkişaf etdirməyə imkan verir.

Tələbələrin bədən tərbiyəsi və idman sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığı ali məktəblərin beynəlxalq əlaqələrindən inkişafından asılıdır. Tələbələrin idman hərəkəti öz yolunu 1919-cu ildən Beynəlxalq tələbə konfederasiyasının (BTK) yaranmasından başlayır. Universitet idmanının ilk beynəlxalq təşkilatının adlandırılması Fransanın Strasburq şəhərində baş vermişdir.

İkinci dünya müharibəsindən sonra hər tələbə üçün bədən tərbiyəsi ilə məşğul olması hüquqi əsasların yaradılması üçün 17 noyabr 1945-ci ildə Beynəlxalq tələbə birliyi yaradılmışdır. Lakin 1947-ci ildə idman əlaqələrin inkişafı müvəqqəti olaraq dayandırılmışdır və 1 may tarixində Universitet idmanının Beynəlxalq federasiyası (FİSU) yaradılmışdır.

Müasir zamanda beynəlxalq tələbə idmanının əməkdaşlığın idarəedən mərkəzi FİSU hesab edilir. Bu təşkilat tələbələrin akademik məşğələlərindən əlavə olaraq, praktiki yarış fə-

aliyyətinin mükafatlandırmaq məqsədilə ali məktəblər müəssisləri tərəfindən təsis olunmuşdur. Müasir zamanda FİSU bütün kontinentlərin milli federasiyalar yanında universitet fedetrasiyaları, asosiyasiyaları, birlik, komitələrini birləşdirir və iki ildə bir dəfə İcra komitəsinin asambleyasının iclasında müntəzəm görüşürlər. İcra komitəsi dörd il müddətinə seçilmiş 23 daimi üzvündən ibarətdir. FİSU ilə idarəetmə baş katib üzərinə həvalə edilmişdir. Yarış qaydaları ilə müəyyən edilən vicdanlı qələbə əldə etməyi nəzərdə tutan spesifik əməkdaşlıq kimi idman fəaliyyətinin elementlərini istifadə edərək universitet tələbələrini gələcək fəaliyyətləri üçün vacib olan praktiki təcrübə əldə edirlər. Öz beynəlxalq fəaliyyətində FİSU harmonik tələbə cəmiyyətinin formalaşması vacibliyi ilə əlaqədar akademik bilik və yüksək idman nailiyyətləri və ya fiziki tərbiyə və idman fəaliyyəti arasında harmoniyanın yaranması məqsədini qoyur.

İlk Ümumdünya Universiyada İtaliyanın universitet idmanının asosiyasiyaları tərəfindən 1959-cu ildə Turin şəhərində təşkil olunmuşdur. Yay Universiyada proqramında 10 daimi idman növləri təqdim olunmuşdur: atletika, idman gimnastikası, üzgüçülük, qılıncoynatma, su polosu, suya hoppanma, tennis, voleybol və basketbol. Onuncu idman növünü Universiyadanı təşkil edən ölkə seçir.

İlk qış Ümumdünya Universiyada 1960-cı ildə Şamonidə keçirilmişdir. Qış Universiyada proqramında altı mütləq idman növləri təqdim olunmuşdur: xizək idmanı, dağ slalomu, fiqurlu konkisürmə, şort-trek, biatlon. Yeddinci idman növünün seçimi Universiyadanı təşkil edən ölkəyə aiddir.

Ədəbiyyatların təhlili göstərir ki, xarici ölkələrdə və Azərbaycanda tələbə idmanının inkişafına müxtəlif yanaşmalarında ali məktəblərdə tələbə idmanının inkişafında ümumi istiqamətlər mövcuddur:

1.	Fiziki tərbiyə ali məktəblərdə idman klubların yaradılması və bu klublarda idman növü üzrə tələbələrin məşğul olunması və yığma komandaların tərtibi ilə əlaqədardır. (Xarici ölkələrdə tam hüquqlu fənn kimi tədris plana daxildir).

2.	Fiziki tərbiyə və idman ilə məşğuliyyətin əsas məqsədləri tələbələrin sağlamlığının möhkəmlənməsi və fiziki hazırlığıdır. Son on illiydə fiziki tərbiyə və idman üzrə nəzəri və praktiki tədris kursların miqdarı əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır və tələbələr arasında onların populyarlığı artmışdır.
3.	Tələbə idmanı milli idman siyasətinin əsası hesab edilir. İdmançıların demək olarki, 60% tələbələr təşkil edir.
4.	Ümumdünya Universiyadanın unikal pozitiv irsi ən yaxşı fikirlərin həyata keçirilməsində, yarışların təşkili və keçirilməsində maddi dəyərlərin inteqrasiyasında, yeni idman qurğuların tikilməsi və gələcəkdə uzun müddətdə istifadəsində ifadə olunur.
5.	Həyat fəaliyyətinin müxtəlif istiqamətləri üzrə tələbələr arasında volontyer hərəkətinin inkişafı, eyni zaman müxtəlif iri beynəlxalq idman forumlarında iştirak, məsələn Universiyadalarda.

Tələbə idmanı seçilmiş idman növündə nəticələrə nail olmaq məqsədi üçün yarışlara hazırlıq və yarış formasında tələbələrin ümümləşdirilmiş fəaliyyət dərəcəsini təqdim edir. Tarixən o, gənclər arasında fiziki tərbiyə və idmanın geniş yayılması üçün vacib mənbə hesab edilir. Tələbə idmanı müxtəlif kütləvi bədən tərbiyəsi və idman tədbirlərinin, sərbəst məşğələ və idman tədbirlərinin təşkili və keçirilməsi formaları kimi təhsilin və tərbiyənin bir hissəsidir.

Son zamanlar tələbə idmanı Universiyada mirası ilə ayrılmaz bağlıdır, çünki bu yarışlar dünyanın bütün ölkələri üçün əsas hadisədir. Elmi ədəbiyyatda "miras" konsepsiyası müəyyən bir tarixi dövrə aid olan və dəyərli informasiyanı daşıyan müasir mənəvi və fiziki obyektlərlə tamamlanmış, nəsil-dən-nəslə keçmiş maddi və qeyri-maddi dəyərlər kimi kateqoriyalara daxildir. Miras, əvvəlki nəsillərdən, sələfilərdən irəli gələn mənəvi həyatın, həyatın, həyat tərzinin, mirasındakı bir fenomendir.

İdmanın irsi, tarixən formalaşmış dəyərlərin və müasir məzmunun inteqrasiyası, gənclər bədən tərbiyəsi və idman hərəkətinin həyata keçirilməsi metodları və vasitəsi ilə həyata keçirilən inkişafın hazırkı mərhələsindəki universitet idman növlərindən biri kimi qəbul edilir.

Universiyadadan əldə edilən tarixən müəyyən edilmiş dəyərlər və əldə edilmiş nailiyyətlər kimi idman irsinin anlayışına əsaslanaraq,

mövcud qiymətləndirmə sisteminə görə, miras maddi və qeyri-maddi komponentlərə bölünmüşdür

Təqdim edilən struktura uyğun olaraq, mirasın maddi dəyərləri bunlardır: idman obyektləri, şəhər və nəqliyyat infrastrukturunu, turistik obyektlər, universitet tədqiqat mərkəzi; Universiyada irsinin qeyri-maddi dəyərləri bunlardır:

Universitet idmanın inkişafı, sağlam həyat tərzini və müntəzəm idman fəaliyyəti əhəlinin ehtiyaclarını təşviq beynəlxalq arenada ölkənin müsbət imicinin formalaşması, forum könüllülüyünün inkişafı, ekoloji təhsilin iştirakçıları arasında mədəni mübadilə; təhsilin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması.

Turizm sənayesi və məşğulluq investisiya artımı ilə bağlı regionun iqtisadi inkişafı; bədən tərbiyəsi və idman üçün yeni idman texnologiyalarının inkişafı və həyata keçirilməsi vasitəsilə mövcud infrastrukturun modernləşdirilməsi; inkişaf könüllü tələbə hərəkət vasitəsilə mədəni mübadilə həyata keçirilməsi üçün şəraitin yaradılması.

1992-ci ilin 15 may tarixində Azərbaycanın Gənclik Könüllü Tələbə Cəmiyyəti yaranmışdır. Bu ildən başlayaraq Gənclik Tələbə Cəmiyyəti Azərbaycanın ali məktəbləri arasında bir sıra idman növləri üzrə ilin tək illərində universiyadalar, cüt illərində ali məktəblər arasında Azərbaycan çempionatı və koleclər arasında orta ixtisas tələbələri arasında Respub-

lika birinciliyi təşkil edərək və güclü idmançıları müəyyən edərək milli tələbə komandalarına cəlb edirdilər. Azərbaycanın tələbə idmançıları 1993-cü ildən başlayaraq Ümumdünya Universiyadalarında iştirak edərək müvəffəqiyyətlər qazanırlar. 1999-cu ildə Tələbə İdmanının Beynəlxalq Federasiyasına üzv olur (FISU, 1949-cu ildə təsis edilir və hər iki ildən bir ümumdünya tələbə yarışları keçirir). 2007-ci ildə isə Avropanın Tələbə İdmanının Assosiyasiyasına üzv olmuşdur.

Bununla yanaşı Azərbaycanın tələbə idmançıları bir sıra beynəlxalq və regional yarışlarda da mükafat uğrunda iştirak ediblər.

Azərbaycanın tələbə idmançıları ilk dəfə qış universiyada 2013-cü ilk dəfə buz üstə rəqs idman növündə iştirak edərək ikinci yerə layiq olmuşdurlar.

Azərbaycan Tələbə Cəmiyyətinin respublikada təşkil etdiyi yarışlar iki mərhələdən ibarətdir. İlk mərhələnin məqsədi Ali məktəblərdə tələbələr arasında idman növləri üzrə yarışların keçirilməsi və ali məktəblərin yığma komandaların tərtib edilməsidir. İkinci əsas mərhələdə ali respublikanın ali məktəbləri arasında universiyadada iştirak edərək artıq idman növləri üzrə milli komandaların tərtibidir.

Tələbə idmançıların sayı bu müddət ərzində artmaqda davam edir. Azərbaycanda bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafında, iri beynəlxalq yarışlarda yüksək nailiyyətlərin əldə edilməsində tələbə idmanının inkişafının tövsiyəsi vardır.

Tələbə idmanının inkişafı üçün müasir şəraitinin yaradılması dövlətin sosial siyasətinin istiqamətidir.

2016-cı ilin məlumatlarına əsasən Azərbaycanda təhsil müəssislərin sayı 51 çatıb və burada 1446600 tələbə təhsil alır. Elə bu ildə ali məktəbləri bitirən mütəxəssislərin sayı 36951 çatır, onlardan 161234 qızlardır: 31138 bakalavr pilləsinin, 5813 tələbə magistr pilləsinin diplomunu almışdır. Əcnəbi tələbələrin sayı 10% artaraq 5541 çatmışdır. Orta təhsil müəssisələrini bitirən tələbələrin sayı 87576 olmuşdur. Onlardan Respublikanın ali məktəblərində bədən tərbiyəsi və idman ilə məşğul olanların sayı 2018-ci ildə 1000 keçmişdir. Beləliklə idman qurğularının istifadəsi tələbə gənclərin sağlamlığına təsir göstərmişdir.

Azərbaycanda yeni idman qurğularının tikilməsi və gənclərin istifadəsinə verilməsi idmançılar üçün yeni müasir şəraitinin yaradılması deməkdir. Azərbaycanda iri miqyaslı yarışların təşkili və keçirilməsi gənc idmançıların beynəlxalq təcrübəsinin, idman səviyyəsinin artırılmasına xidmət edir. Nəzərə alsaq ki, bu yarışlarda bizim idmançılar yüksək nailiyyətlər əldə edirdilər, bütün bu amillər Azərbaycanda intensiv tempə inkişafına səbəb olur. Müasir şəraitin yaradılması əhalinin bədən tərbiyəsi və idmana marağın yüksəlməsinə səbəb olur.

Gənclik Tələbə Cəmiyyəti tərəfindən ali məktəblər arasında təşkil olunmuş yarışlar ildən ilə 10-20 idman növü üzrə keçirilirdi, yarışlara cəlb olunan tələbə-idmançıların sayı 2000-3000 olmuşdur. 2018-ci ildə idman növlərinin sayı 10 olmuşdur. Ali məktəb daxili, ali məktəblər arasında spartakiyada, universiyada, çempionat, beynəlxalq, ümumdünya yarışlarının sayı artması müxtəlif idman növlərinin populyarlaşmasına səbəb olaraq yeni tələbələrə idmana cəlb edir.

Müasir mərhələdə Universiyada və tələbə idman hərəkətinin idman irsi tələbə idmanının və kütləvi bədən tərbiyəsinin inkişafı ilə ayrılmaz bağlıdır. Tələbə Universiyadaların tarixi, bizim ölkədə bədən tərbiyəsinin inkişafı və xarici ölkələrdə müxtəlif əhali arasında idmana münasibət ilə suallar müasir zamanda aktual hesab edilir.

Ümumdünya Univesiyadalar - bu, planetin ən vacib gənclərin idman forumudur. Bu gün Ümumdünya Universiyadanın keçirmə hüququna malik olma ən əlamətdar hadisə hesab edilir. Univesiyada - ölkənin inkişafı üçün böyük stimuldur, gənclər arasında bədən tərbiyə və idmanı populyarlaşdırır, yeni həyat standartları yaradır, uzunmüddətli pozitiv sosial və iqtisadi dəyişikliklər gətirir. Bütün bu maddi və qeyri maddi miras uzun illər ölkədə qalır. Məs buba görə ölkələr Univesiyadanın keçirilməsi hüququ üzrə mübarizə aparırlar və qalib olduğu halda bu lahiyəni milli əhəmiyyətli elan edirlər.

Nəzərə almaq lazımdır ki, 2024-ci ildə XXXIII Olimpiya və XVII Paralimpiya Oyunlarının keçirilməsi uğrunda Azərbaycanda mübarizə aparır. Qalib olduğu halda milli idman infrastrukturunun genişləndirilməsi ölkədə iqtisadi

və sosial məsələlərə güclü təsir göstərəcək. 2020-ci ilə kimi Azərbaycan Respublikasının insan potensialının inkişafı və möhkəmləndirilməsi xalqın rifah halını və həyatını daha da yaxşılaşdırılması olacaqdır (qanun.az)

Tələbə idmanı - gənclər mühitində bir sıra idman növlərinin tədqiqin xüsusi istiqamətidir. Tələbə idmanının inkişafı sualı ölkənin perspektivli inkişafında vacib rol oynayır.

Tələbə idman hərəkətinin təşkili və məzmunun təkmilləşdirilməsi problemləri bir sıra xarici alimlər tərəfindən araşdırılmışdır (İ.İ. Barinov, A.A. Vlasov, V.A. Maslyakov, Q.N. Skitoviç, R.N. Şarov və s.).

Tələbə idmanının inkişafı yüksək dərəcəli idmançıların hazırlığına səbəb olur. Bu problemə bir sıra alimlərin işləri həsr olunmuşdur (V.U. Aqeyevets, L.V. Aristova, V.İ. Joldak, V.V. Kuzin, S.Q. Seyranov, V.N. Platonov). Lakin tələbə idmanı maliyyələşdirmə baxımından, idman siyasəti sahəsində eyni za-

man metodologiya və menejment çərçivəsində hələdə diqqətdən kənar qalır. Bundan əlavə olaraq qeyd etmək lazımdır ki, tələbə idmanının perspektivli inkişafı istiqamətində hələki ciddi və dəqiq lahiyələr mövcud deyil. Bununla yanaşı tələbə idmanına idman irsinin təsiri sualları öyrənilmədən qalır.

Tələbə idmanının inkişafına həsr olunmuş sualların təhlili Universiyada irsinin əhəmiyyəti və tələbə idmanının inkişafı prosesində mexanizmlərin kifayət qədər işlənilməməsi arasında ziddiyyət aşkar etdi.

Beləliklə 1992-ci ildən 2018-ci ilə kimi müddət ərzində Azərbaycan Tələbə Cəmiyyətinin idman sahəsində görülən işlər nəticəsində respublikada tələbələrin sağlamlığı, tərbiyəsi, vətənpərvərliyi, həyat tərzinin, dünya tələbə cəmiyyətinə inteqrasiyasına səbəb olur və gənclər arasında yeni fikrin formalaşması üçün amillər yaradır.

Azərbaycan tələbə idmançılarının FİSU tərəfindən keçirilən beynəlxalq yarışlarda əldə etdikləri medallar haqqında məlumat

№	Tarix	Ölkə, yarışın adı	Medallar
1	1996	İran İslam Respublikası, güləş üzrə II Dünya çempionatı	5 medal (2 qızıl, 3 bürünc)
2	1996	Leon(İspan), şahmat üzrə IV Dünya çempionatı	2 medal (2 bürünc)
3	1996	Moskva, sambo üzrə III Dünya çempionatı	1 medal (bürünc)
4	1998	Ankara, güləş üzrə III Dünya çempionatı	5 medal (1 qızıl, 1 gümüş, 3 bürünc)
5	1998	Praqa, cüdo üzrə III Dünya çempionatı	1 medal (qızıl)
6	2000	Tokio , güləş üzrə IV Dünya çempionatı	1 medal (qızıl)
7	2001	Pekin, XXI Ümumdünya yay Universiadası	1 medal (gümüş)
8	2004	Antaliya, boks üzrə I Dünya çempionatı	5 medal (1 qızıl, 3 gümüş, 2 bürünc)
9	2005	İzmir, XXIII Ümumdünya yay Universiadası	2 medal (2 bürünc)
10	2006	Nyu-York, karate üzrə V Dünya çempionatı	3 medal (2 qızıl, 1 bürünc)
11	2007	Bankok, XXIV Ümumdünya yay Universiadası	1 medal (bürünc)
12	2008	Karate üzrə VI Dünya çempionatı	1 medal (gümüş)
13	2008	Kazan, boks üzrə III Dünya çempionatı	4 medal (1 qızıl, 1 gümüş, 2 bürünc)

14	2009	Belqrad , XXV Ümumdünya yay Universiadası	2 medal (2 qızıl)
15	2011	Şenzen, XXVI Ümumdünya yay Universiadası	2 medal (2 gümüş)
16	2012	Bratislava, karate üzrə Dünya çempionatı	2 medal (2 bürünc)
17	2012	Bakı, karate üzrə Dünya çempionatı	10 medal (6qızıl,2 gümüş,2 bürünc,)
18	2013	Kazan, XXVII Ümumdünya yay Universiadası	16 medal (4qızıl, 5gümüş,7bürünc)
19	2013	Trentino, XXVI Ümumdünya qış Universiadası	2 medal (2 gümüş)
20	2015	Quvanju, XXVIII Ümumdünya yay Universiadası	3 medal (2 qızıl, 1 bürünc)
21	2017	Taupey, XXIX Ümumdünya yay Universiadası	8 medal (3qızıl, 1 gümüş,4 bürünc)
22	2019	Napoli, XXX Ümumdünya yay Universiadası	5 medal (2 qızıl,2 gümüş, 1 bürünc)

1994-cü ildən 2019-cu ilədək digər beynəlxalq və regional yarışlarda 68 medal qazanılmışdır (12 qızıl, 26 gümüş, 30 bürünc).

Azərbaycanın tələbə idmançıların ümumdünya yarışlarında qazandığı ümumi mükafatların sayı 150 çatmışdır

Nəticələr

1. Ədəbiyyatların təhlili göstərdi ki, xarici ölkələrdə və Azərbaycanda tələbə bədən tərbiyəsi və idman fəaliyyətinin təşkilinin müxtəlif yanaşmalarında ali təhsil məktəblərində tələbə idmanının inkişafında ümumi yanaşmalar mövcuddur:
 - Təhsil müəssisələrində tədris planlarında və fənn kimi fiziki tərbiyə məcburidir.
 - fiziki tərbiyə və idman məşğələlərin əsas məqsədləri sağlamlığın və tələbələrin fiziki hazırlığının möhkəmlənməsi, onların sosial uyğunlaşması prosesinin stimullaşdırılmasıdır.
 - Tələbə idmanı idman siyasətinin əsası hesab edilir, burada milli komandaların 60% kimi tələbələr-idmançılar təşkil edir.
 - Tələbə idmanı sahəsində bütün fikirlərin birləşməsi və onların təcrübədə həyata keçirilməsi Ümumdünya Universiyada irsinin unikal potensialında göstərir.
 - Tələbələr arasında könüllülər hərəkatının inkişafı.

Bədən tərbiyəsi və idman sahəsində tələbələrin beynəlxalq əməkdaşlığı ali məktəblərin

beynəlxalq əlaqələri ilə bağlıdır, belə əməkdaşlığın əsas əlaqələndirici mərkəzi FİSU hesab edilir.

2. Tələbə idmanı seçilmiş idman növündə hazırlıq, ən yüksək nəticələrin əldə edilməsi və yarış formasında ümumiləşdirilmiş fəaliyyətdir. Son zamanlar tələbə idmanı Universiya irsi ilə sıx əlaqəlidir, çünki bu yarışlar tələbə idmanının beynəlxalq federasiyasında birləşən (FİSU) bütün ölkələrin tələbələri üçün əsas ümumdünya hadisədir, tarixən gənclər arasında bədən tərbiyəsi və idman fəaliyyətinin geniş yayılmasının əsas mənbəsidir.
3. Tələbə idmanı müxtəlif səviyyəli təhsil müəssisləri çərçivəsində bədən tərbiyə və idman işinin təşkili vasitəsilə tələbələrin mənavi və fiziki inkişafına istiqamətlənən təhsil və tərbiyə prosesinin hissəsi kimi baxılır.
4. Tədqiqat nəticəsində müəyyən olunub ki idman irsi Azərbaycanda tələbə idmanının inkişafına təsir göstərmişdir. Azərbaycan 1999-cu ildə FİSU-ya üzv olduqdan sonra növbəti meyarlar üzrə inkişaf olmuşdur:
 - bədən tərbiyəsi və idman ilə məşğul olan tələbələrin sayı artmışdır (70%).
 - 2018-ci ilə kimi Azərbaycanda idman qurğuları ilə təminat artmışdır (ali məktəblərin idman qurğularının təmiri ilə yanaşı Azərbaycanda 50 yaxın yeni Olimpiya komplekslərin tikilməsi və istifadəyə verilmişdir.

- Azərbaycanın idman qurğularında məşğul olan tələbə idmançıların miqdar faizi artmışdır (50%).
- Azərbaycanda bədən tərbiyəsi və idman ilə məşğul olanların sayı 2 million təşkil edir və bu rəqəm artmaqdadır, ümumi əhali sayının 4,4% təşkil edir.
- Bədən tərbiyəsi və idman işçiləri ilə təminat son illərdə 0,7 % artmışdır.
- Azərbaycanda 2018-ci ildə 500 yarış keçirilmişdir, iştirakçıların sayı ildən ilə artmaqdadır.

5. Tədqiqatın nəticələri göstərir ki, Universiyada irsi dünyada həm də Azərbaycanda gəncələrdə marağın, imkanların və ehtiyatların nəzərə alınması ilə formalaşması üçün şəraitin yaranması və effektivliyin qaldırılması ilə tələbə idmanının inkişafına əhəmiyyətli təsir göstərib.

Azərbaycanda tələbə idmanının inkişafında problemlər

Dövlət başçısı prezident İlham Əliyev cənabları tələbə idmanına böyük önəm verir, bu haqda o, dəfələrlə çıxışlarında qeyd etmişdir. Sağlam həyat tərzi və bədən tərbiyəsinin inkişafı ilə əlaqəli vəzifələrin həlli, tələbə idmanının inkişafı və marağı olması haqqında çıxışlar etmişdir.

Bu çox müsbət haldır, çünki tələbə idmanına dövlət tərəfindən hər bir köməklik vacibdir. Azərbaycanda tələbə idmanına hər hansı ali məktəblərdə və ya kollejlərdə kifayət qədər diqqət ayrılır, təlim-məşq prosesləri ilə işçi təminatı demək olar ki pis qurulmayıb. Lakin belə vəziyyət kifayət qədər infrastrukturunu və qurğuları olan ali məktəblərdə mövcuddur. Bölgə və özəl universitetlərdə vəziyyət fərqlidir. İdman zalların, hovuzların, stadionların və digər infrastrukturların çatışmazlığı öz sözünü deyir.

Qeyd etmək lazımdır ki, ölkə tələbə idmanında bəzi üstünlüklər var. Peşəkar idman ilə məşğul olan idmançı tələbələr ali məktəblərin rəhbərliyi tərəfindən ənənəvi güzəştlər edir məsələn dərslərdə iştirak və ya kreditlərin toplanması və imtahanların verilməsi çərçivəsində. Bunun əvəzinə idmançılar vaxt aşırı ali məktəb komandalarında çıxış edərək nəticələr

nümayiş etməlidirlər, ali məktəbin rəhbərliyi isə hesabat etməlidir.

Tələbələrin digər hissəsi isə könüllü bədən tərbiyə və idman ilə məşğul olmalıdır. Ali məktəblərin tədris planına və təhsil standartlarına uyğun bədən tərbiyə dərsləri əvəzinə idman klubları yaranmışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, tələbələrin bir hissəsi belə şəraitin olması ilə razı deyillər. Könüllü şəkildə dərslərdə iştirak etmə proqramı üzrə mütlək dərslərdə iştirak edən tələbələrin miqdarından kifayət qədər azdır. Ali məktəblərdə belə sistemə keçmə bu müəssisənin peşəkar mütəxəssislərin işsiz qalmasına səbəb olmuşdur.

Tələbə qızların dərslərdə iştirak etməməsinin səbəbi məşğələlər üçün müasir şəraitin olmamasıdır. Müasir zamanda qızlar yüksək səviyyəli şəraitləri olan fitnes klublarında, seçilmiş proqramla pilates, yoqa, trenajor zalları və akvaerobika seçimini edirlər.

Müasir tələbə idmanının daha zəif yeri – xarici ölkələrdə kifayət qədər diqqət ayrılan idman rəqsi, fitnes, velosiped idmanı və s. istiqamətlər üzrə daxili bölmələrin olmamasıdır. Məlumdur ki, belə vəziyyət maddi vəsaitlərin, avadanlıq, ləvazimatın və mütəxəssislərin olmamasından yaranır. Təhsil müəssislərin infrastrukturunu haqqında artıq qeyd olunmuşdur.

Azərbaycanda ali məktəblərə əlillərin daxil olması problemi hələ də qalır. Ələl tələbələr üçün nəyinki xüsusi proqram və metodikalar, hətta adaptiv bədən tərbiyəsi üzrə xüsusi ixtisasçı mütəxəssislər lazımdır. Hələ ki, bu problem öz həllində qalır.

Tələbə idmanının ən ciddi problemi – bütün idman növləri üzrə şəhər, bölgə, respublika və beynəlxalq yarışların keçirilməməsidir. Ali müəssislər, fakultə, filial çərçivəsində daxili yarışların kifayət qədər olmamasıdır. Təhsil müəssislərin şəhər yarışların keçirilməməsini maliyələşmə problemi ilə əlaqələndirir.

Tələbə idmanına maliyənin ayrılması mövzusunda xüsusi diqqət yetirmək lazımdır, yaxşı olardı ki, nazirliklər, şəhər rəhbərləri tələbə idmanının inkişafında marağı olsun və köməklik etsinlər. Məlumdur ki, Azərbaycan prezidenti tərəfindən Respublikada idmanın inkişafına böyük diqqət yetirilir.

ƏDƏBİYYAT

1. *Azərbaycanda təhsil alan tələbələrin sayı.* <https://modern.az/az/news/131570>.
2. *Azərbaycanda idmanın inkişafı dayanıqlı xarakter alır*
<https://fulltext.preslib.az/olimpiya/hyedwv tiBm.html>.
3. *Bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafının Dövlət proqramı barədə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin sərəncamı.*
<http://www.e-qanun.az/framework/235>
4. *Bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafı üzrə milli strategiya (2013-2020)*
<https://azsport.az/news.php?id=7572>.

РАЗВИТИЕ СТУДЕНЧЕСКОГО СПОРТА В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

к.п.н., доц. Ф.Д. Гусейнов

Азербайджанская Государственная Академия Физической Культуры и Спорта
farhad.huseynov@sport.edu.az

Аннотация. Развитие студенческого спорта в Азербайджане рассматривается как часть спортивной деятельности, которая способствует оценке ценностей здоровья, физической культуры и спорта среди студентов, их участию и подготовке к занятиям физической культурой и спортом на различных уровнях. Развитие университетского спорта на международном уровне осуществляется Международной Федерацией Студенческого Спорта (FISU). В Азербайджане ведущую и решающую роль в организации студенческого спортивного движения играет Молодежное Студенческое Спортивное Общество (МССО). Отмечена большая значимость деятельности студенческих спортивных клубов, созданных с целью привлечения студентов к занятиям физической культурой и спортом, развития и популяризации студенческого спорта

учебных заведений. Модели студенческих спортивных клубов представлены в различных организационных формах, при этом есть возможность оценить вклад этих учреждений в развитие студенческого спорта. «Студенческий спорт», «AGTIC» и республиканские, городские, региональные и зарубежные источники (газеты, журналы, информационные агентства, интернет-СМИ, телевидение, радио, блоги) - развитие студенческого спорта в Азербайджане обеспечивается эффективной деятельностью государственных, общественных и инициативных организационно-управленческих структур, занимающихся продвижением спортивных идей в студенческой среде.

Ключевые слова: *студенческий спорт, студенческий спортивный клуб, студенческая спортивная лига, медиа анализ.*

DEVELOPMENT OF STUDENT SPORTS IN AZERBAIJAN

PhD, ass. prof. F.J. Huseynov

Azerbaijan State Academy of Physical Education and Sport
farhad.huseynov@sport.edu.az

Annotation. The development of student sports in Azerbaijan is based on individual sports, which helps to evaluate the value of physical health, physical training and sports among the students, their physical culture and

sports at different levels. The FISU, the International Sports Federation (FISU), is a part of the international sporting event. In AACC, in Azerbaijan, play a leading role in organizing sporty student mobility. It is noted the great

importance of the activities of student sports clubs established to attract students to engage in physical education and sports, development and popularization of student sports of educational institutions. Models of student sports clubs are presented in various organizational forms, while there is an opportunity to evaluate the contribution of these institutions to the development of student sports. "The student sport", "AGTIC" and the national, city, regional and foreign sources (newspapers, ma-

gazines, information agencies, Internet-media, television, radio, blogs - the development of student sports in Azerbaijan is provided by the effective activities of state, public and initiative organizational and management structures engaged in the promotion of sports ideas among students.

Keywords: *student sport, student sports club, student sports league, media analysis.*